

DOI 10.31909/26168774.2020-(46)-5
УДК 378: 37.018 (94)

Наталія ГОНЧАРОВА*

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Освітній процес на сучасному етапі варто реалізовувати як суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студентів, котрі об'єднані спільною діяльністю, усвідомлюють взаємну відповідальність за кінцевий результат, узгоджують власні дії щодо досягнення поставленої мети. Саме тому актуальності набуває проблема здійснення зворотного зв'язку, що принципово впливатиме на підвищення ефективності освітнього процесу в цілому.

Реалізація зворотного зв'язку матиме ефективний результат за таких умов: регулярність, систематичність, достатність та детальність; пов'язаність з метою оцінювання завдання та критеріями; зрозумілість для студента; чіткий зв'язок із майбутніми завданнями, сфокусований, у першу чергу, на навчальних цілях і очікуваних результатах, а потім – на оцінюванні.

Насамперед завдяки зворотному зв'язку викладач регулює процес навчання, має можливість враховувати необхідні зміни в педагогічній системі і вчасно коректувати хід процесу. Зворотний зв'язок допомагає викладачу визначити ефективну стратегію і тактику освітнього процесу, а також вчасно їх скоригувати. Студенти ж не лише отримують відповіді, але і відчують свою причетність до освітнього процесу, усвідомлюють важливість їхньої думки. Саме за допомогою зворотного зв'язку забезпечується динаміка освітнього процесу і реалізується його основна мета – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості студента – майбутнього фахівця.

Ключові слова: зворотний зв'язок, освітній процес, викладач, студент, взаємодія, дистанційне навчання, лекція, практичне заняття.

Постановка проблеми. Не викликає заперечень теза про те, що сучасний освітній процес варто розглядати та реалізовувати як суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студентів, котрі об'єднані спільною діяльністю, усвідомлюють взаємну відповідальність за кінцевий результат, узгоджують власні дії щодо досягнення поставленої мети. Саме тому неабиякої актуальності набуває проблема здійснення зворотного зв'язку, що принципово впливатиме на підвищення ефективності освітнього процесу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти функціонування зворотного зв'язку в освітньому процесі є предметом дослідження науковців. Проблему управління освітньою діяльністю студентів, насамперед функції викладача в даному процесі, вивчають Н. Крейдун, Н. Маєвська. У висновку авторки виокремлюють низку вимог для підвищення ефективності управління: формулювання чітких цілей навчання; виявлення вихідного рівня процесу; розроблення програми дій; отримання інформації щодо стану процесу навчання

* Гончарова Н., кандидат історичних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет; e-mail: natali.saga.777@ukr.net

(зворотний зв'язок); опрацювання інформації, отриманої за зворотним зв'язком; внесення до освітнього процесу корекційних впливів¹.

Т. Равчина, Т. Тюріна в своїй праці розглядають організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії студента і викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів. Авторки наголошують на тому, що таку взаємодію варто розглядати як «взаємозв'язок рівноправних партнерів, які охоплені спільною діяльністю, спрямовані на досягнення спільної мети, виявляють з власної ініціативи високу активність і захоплення процесом². Наукову розвідку Т. Божук, Л. Малик спрямовано на висвітлення ролі зворотного зв'язку в освітньому процесі в контексті взаємовідносин «викладач – студент». Дослідниці переконують, що ефективний зворотний зв'язок із аудиторією суттєво впливає на покращення якості знань студентів³.

К. Багрій характеризує різні стилі викладацького керівництва, різноманітні моделі комунікативної взаємодії викладача зі студентами в освітньому процесі. Науковець резюмує, що готовність викладача до професійно орієнтованої співпраці передбачає єдність вмінь обміну інформацією, встановлення діалогово-партнерських стосунків, об'єктивного сприйняття і розуміння сучасних студентів⁴.

Результатом наукової розвідки Л. Дибкової є теза щодо необхідності широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Адже це сприяє трансформації ролі викладача на консультанта та помічника студентів в освітній діяльності, наданню пріоритетності студенту як суб'єкту навчання⁵. Крім того, застосування швидкого зворотного зв'язку на основі інформаційно-комунікаційних технологій сприяє зростанню відповідальності студентів за результати освітньої діяльності, подальшій інтеграції в професійне середовище.

О. Губаш, В. Габрусев розглядають підсистему зворотного зв'язку як складову сучасної системи дистанційного навчання. Науковці наголошують, що проекти, дистанційні курси й інші форми навчання спрямовані на вироблення індивідуальної траєкторії навчання, творчу самореалізацію та формування світогляду⁶. У статті Н. Муліної зворотний зв'язок досліджується як ключовий фактор впливу на якість дистанційного навчання. Акцент зроблено на розкритті

¹ Крейдун Н. П., Маєвська Н. А. (2011). Управління навчальною діяльністю студентів : психологічний аспект. *Управління в освіті* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів. 14-16 квітня 2011 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки. С. 153–154. С. 154.

² Равчина, Т., Тюріна, Т. (2013). Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача вищої школи і студента у контексті сучасних освітніх викликів. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету : традиції, проблеми, перспективи : Педагогічна думка, освіта, персоналій : теоретичний, історичний, компаративістський підходи*. Вип. 3. С. 20-28. С. 27.

³ Божук Т., Малик Л. (2010). Роль зворотного зв'язку в навчальному процесі : досвід застосування методів «три конверти» та анкетування. *Молодь і ринок*. №7-8 (66-67). С. 94-98. С. 97.

⁴ Багрій К. Л. (2016). Викладач і студенти : взаємодія у процесі навчання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. Вип. 2 (62). С. 174–182. С. 181.

⁵ Дибкова Л. М. (2020). Засоби реалізації швидкого зворотного зв'язку в інформаційному освітньому середовищі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Т. 77. № 3. С. 130–144. С. 141.

⁶ Губаш О., Габрусев В. (2007). Підсистема зворотного зв'язку як складова сучасної системи дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. № 2. С. 111–114. С. 114.

принципів впровадження зворотного зв'язку, аналізі його різновидів та умов дієвості⁷.

Мета статті. Аналіз організації зворотного зв'язку для забезпечення оптимальної взаємодії студентів як з викладачем, так і з навчальними історичними матеріалами задля оптимізації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Зворотний зв'язок традиційно вважається органічним структурним елементом навчально-пізнавальної діяльності студентів. Однак, як правило, розглядається як складова контролю. У такому контексті до компонентів, що складають зворотний зв'язок в освітньому процесі, належать результати тестування і контрольних робіт, бесіди зі студентами та їхні усні відповіді, спостереження викладача⁸.

Але сучасні реалії доводять значущість фідбека. Саме тому, на нашу думку, важливо задіювати весь арсенал дидактичних можливостей зворотного зв'язку на різних етапах освітнього процесу.

Про актуальність зворотного зв'язку свідчить досить жвава дискусія науковців щодо методологічної сутності досліджуваного питання. Так, Н. Муліна називає зворотний зв'язок базовим принципом успішного навчання, засобом отримання інформації про правильність або ступінь помилковості дій⁹. І. Зимня вказує, що відомості про процес або результат виконання дії і є зворотним зв'язком, котрий здійснює контроль, регуляцію й управління¹⁰. За визначенням В. Рахманова, зворотний зв'язок – це процес порівняння рівня знань із установленими навчальними стандартами¹¹. С. Мілін наголошує: зворотний зв'язок – це інформація як для викладача, так і для студента про результативність їхньої діяльності з метою подальшого планування або удосконалення певних аспектів навчання¹².

Серед інших доречно навести думку Ю. Машбиця, котрий радить не переоцінювати роль зворотного зв'язку як одного з механізмів освітньої діяльності: «Рефлексивний механізм навчальної діяльності, що виявляється в усвідомленні власної діяльності щодо розв'язування навчальних завдань, механізм переходу від непрямого продукту дій учнів/студентів до прямого відіграють не меншу роль, ніж

⁷ Муліна Н. І. (2013). Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Дод. 1 до Вип. 31, Том I (43) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К. : Гнозис. С. 609-616. С. 609.

⁸ Штохман Л. М. (2020). Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 9 (77). С. 232-234. С. 232.

⁹ Муліна Н. І. (2013). Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Дод. 1 до Вип. 31, Том I (43) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К. : Гнозис. С. 609-616. С. 611.

¹⁰ Коваль Т. І. (2005). Проблема організації зворотного зв'язку в інформаційно-комп'ютерному освітньому середовищі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : Збірник наукових праць. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. № 3 (10). С. 68-76. С. 71.

¹¹ Рахманов В. О. (2015). Методичні засади формування освітньо-інформаційного середовища у вищому технічному навчальному закладі. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія : Педагогіка. Психологія. № 7. С. 98-103. С. 99.

¹² Штохман Л. М. Вказ. праця. С. 233.

механізм зворотного зв'язку»¹³. Отже, наукова суперечка підтверджує зацікавлення та відносно відсутність універсальних підходів.

За загальноприйнятим визначенням, зворотний зв'язок – це вплив результатів функціонування системи (об'єкта) на характер його функціонування¹⁴. На сучасному етапі існують різні підходи щодо класифікації фідбека. Наведемо основні з них.

Розрізняють основний і допоміжний види зворотного зв'язку. Основний – це зв'язок, що встановлює рівень початкових та вихідних знань, умінь і навичок. Допоміжний – обумовлюється реакцією студентів за опосередкованими ознаками: увагою, швидкістю реакції студентів тощо¹⁵.

Також виокремлюють негайний (в ході виконання завдання) та відкладений зворотний зв'язок (після його завершення або навіть наприкінці вивчення навчального курсу, а також за неможливості надати оперативний)¹⁶. Зауважимо, оперативний зворотний зв'язок надається студенту миттєво. У даному контексті дозволимо собі особисту ремарку. В своїй діяльності звертаємо увагу на надважливість взаємних запитань, що по суті дозволяє відтворити умови бесіди навіть за неможливості її проведення в реальному часі. Тому відзначимо: зворотний зв'язок – це процес двосторонній. Заохочуйте студентів до запитань та радійте ним!

Коригуючий зворотний зв'язок має містити коментар з аналізом помилок, рецензію на виконане завдання з тим, щоб допомогти студенту уникнути повторення недоліків у роботі, у виконанні наступних завдань¹⁷. Інший підхід до класифікації видів зворотного зв'язку: позитивний (інформація про правильність відповіді) та негативний (інформація про неправильність відповіді)¹⁸.

Визначимо умови, за яких реалізація зворотного зв'язку матиме ефективний результат: 1) регулярність, систематичність, достатність та детальність; 2) пов'язаність з метою оцінювання завдання та критеріями; 3) зрозумілість для студента; 4) чіткий зв'язок із майбутніми завданнями, сфокусований, у першу чергу, на навчальних цілях і очікуваних результатах, а потім – на оцінюванні¹⁹.

Зосередимо увагу на конкретних прикладах використання зворотного зв'язку у викладацькій діяльності. Насамперед, це організація системи зворотного зв'язку на першому занятті, коли встановлюється контакт між викладачем та академічною групою. Зокрема це: 1) коротка самопрезентація викладача (як-от, досвід роботи, сфера наукових інтересів); 2) усні візитівки студентів групи; 3) презентація структури курсу (ознайомлення із тематикою лекційних занять, змістом практичних занять, обговорення умов роботи, вимог і методів оцінювання)²⁰. Крім

¹³ Коваль Т. І. Вказ. праця. С. 70, 71.

¹⁴ Муліна Н. І. Вказ. праця. С. 611.

¹⁵ Штохман Л. М. Вказ. праця. С. 233.

¹⁶ Губаш О., Габрусев В. (2007). Підсистема зворотного зв'язку як складова сучасної системи дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. № 2. С. 111–114. С. 112.

¹⁷ Олійник Н. Ю. (2016). Зворотний зв'язок у електронному навчанні як педагогічна проблема. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Вип. 2. С. 209–223. С. 219.

¹⁸ Муліна Н. І. Вказ. праця. С. 612–613.

¹⁹ Муліна Н. І. (2013). Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»...* С. 615.

²⁰ Божук Т., Малик Л. (2010). Роль зворотного зв'язку в навчальному процесі : досвід застосування методів «три конверти» та анкетування. *Молодь і ринок*. №7-8 (66–67). С. 94–98. С. 95.

того, у власній педагогічній діяльності активно застосовуємо не лише метод інтерв'ювання (презентований приклад колег-практиків), але й анкетування (на початку та наприкінці навчального курсу, виробничої практики, у підготовчий період атестаційних екзаменів тощо).

Також досить ефективною є методика «Мета-план», в ході якої студенти отримують чисті картки, на яких записують запитання/зауваження, що виникли під час заняття. Далі кожному студенту пропонується озвучити написане²¹. Як варіант, картки кріпляться на дошці для унаочнення рубрик обговорення.

Під час лекцій пропонуємо кожному студенту чистий аркуш паперу, де він вказує групу і прізвище. У ході заняття студент фіксує запитання/пропозиції. Ми погоджуємось із думкою Т. Божук, Р. Зоркіна, Л. Малик, Д. Приходька, що за таких умов наприкінці заняття викладач отримує об'єктивну «реакцію» слухачів на прочитану лекцію²². Для встановлення зв'язку між попередньою та наступною темою аналіз доцільно проводити на наступному занятті.

На практичних заняттях радимо встановлювати зворотний зв'язок з аудиторією за методикою «три конверти». Суть її полягає в тому, що на парті покладено три конверти: що сподобалося, що не сподобалося і що залишилось незрозумілим. У кінці заняття свої відгуки студенти вкладають в один з означених конвертів²³. Відзначимо, щоб отримати максимально відверті відповіді, важливою є анонімність. Також обов'язковим етапом здійснення зворотного зв'язку вважаємо обговорення запитань, порад, зауважень на початку наступного заняття.

Досвід С. Мілін доводить, що зворотний зв'язок добре реалізується на практичному занятті під час виконання так званих «закритих» та «відкритих» завдань²⁴. При «закритих завданнях» – це практика так званого взаємного зворотного зв'язку: взаємна перевірка в парах. При «відкритих завданнях» звертаємо увагу на чіткість і креативність формулювання, доречність додаткових запитань.

Ми переконані, що зворотний зв'язок дуже ефективний в аналізі письмових робіт (вже кілька років активно застосовуємо цю методику під час підготовки зі студентами наукових досліджень у вигляді очного або заочного спільного редагування тексту). У свою чергу, Р. Стенерд радить робити відеозапис перевірки письмових робіт своїх студентів (записувати кожен рух мишки, підкреслення чи виправлення; коментувати кожен помилку)²⁵. Отримуючи відеофайл, студент має можливість переглядати його необхідну кількість разів. Отже, усний відгук напевне складніший для сприйняття, ніж письмовий. Крім того, систематичне використання даної методики дозволяє у подальшій роботі зі студентами не виправляти неточності повністю, а лише позначати місце їхнього знаходження (як-от: прийом «Лови помилку» О. Гіном²⁶).

²¹ Божук Т., Малик Л. Вказ. праця. С. 95-96.

²² Приходько Д. П., Зоркін Р. Ю. Сучасний зарубіжний досвід активізації навчального процесу у вищій школі. *Сучасна війна : гуманітарний аспект* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Харків. 30 червня 2017 р. Харків : Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. С. 123-131. С. 124.

²³ Божук Т., Малик Л. Вказ. праця. С. 96.

²⁴ Штохман Л. М. (2020). Зворотній зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»...* С. 233.

²⁵ Штохман Л. М. Вказ. праця. С. 234.

²⁶ Олійник Н. Ю. Вказ. праця. С. 221.

Висновки. Таким чином, зворотний зв'язок відіграє важливу роль в освітньому процесі. Саме він є підґрунтям спілкування між суб'єктами останнього. А саме в спілкуванні передається соціокультурний досвід від викладача до студентів. Ефективність зворотного зв'язку зумовлюється, зокрема, розумінням того, що він є поєднанням двох взаємопов'язаних елементів – змісту та термінів надходження.

Саме завдяки зворотному зв'язку викладач регулює процес навчання, має можливість враховувати необхідні зміни в педагогічній системі і вчасно коректувати хід процесу. Зворотний зв'язок допомагає викладачу визначити ефективну стратегію і тактику освітнього процесу, а також вчасно їх скоригувати. Студенти ж не лише отримують відповіді, але і відчують свою причетність до освітнього процесу, усвідомлюють важливість їхньої думки.

Отже, за допомогою зворотного зв'язку забезпечується динаміка освітнього процесу і реалізується його основна мета – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості студента – майбутнього фахівця.

Література:

Багрій К. Л. (2016). Викладач і студенти : взаємодія у процесі навчання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. Вип. 2 (62). С. 174-182.

Божук Т., Малик Л. (2010). Роль зворотного зв'язку в навчальному процесі : досвід застосування методів «три конверти» та анкетування. *Молодь і ринок*. №7-8 (66-67). С. 94-98.

Губаш О., Габрусев В. (2007). Підсистема зворотного зв'язку як складова сучасної системи дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. № 2. С. 111-114.

Дибкова Л. М. (2020). Засоби реалізації швидкого зворотного зв'язку в інформаційному освітньому середовищі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Т. 77. № 3. С. 130-144.

Коваль Т. І. (2005). Проблема організації зворотного зв'язку в інформаційно-комп'ютерному освітньому середовищі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : Збірник наукових праць. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. № 3 (10). С. 68-76.

Крейдун Н. П., Маєвська Н. А. (2011). Управління навчальною діяльністю студентів : психологічний аспект. *Управління в освіті* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Видавництво Львівської політехніки. С. 153-154.

Муліна Н. І. (2013). Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Дод. 1 до Вип. 31, Том I (43) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К. : Гнозис. С. 609-616.

Олійник Н. Ю. (2016). Зворотний зв'язок у електронному навчанні як педагогічна проблема. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Вип. 2. С. 209-223.

Приходько Д. П., Зоркін Р. Ю. (2017). Сучасний зарубіжний досвід активізації навчального процесу у вищій школі. *Сучасна війна : гуманітарний аспект : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. С. 123-131.

Равчина Т., Тюріна Т. (2013). Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача вищої школи і студента у контексті сучасних освітніх викликів. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету : традиції, проблеми, перспективи : Педагогічна думка, освіта, персоналії : теоретичний, історичний, компаративістський підходи*. Вип. 3. С. 20-29.

Рахманов В. О. (2015). Методичні засади формування освітньо-інформаційного середовища у вищому технічному навчальному закладі. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія : Педагогіка. Психологія. № 7. С. 98-103.

Штохман Л. М. (2020). Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 9 (77). С. 232-234.

REFERENCES

Bahrii, K. L. (2016). Vykladach i studenty : vzaiemodiia u protsesi navchannia [Teacher and students: interaction in the learning process]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky* [Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences]. Vyp. 2 (62). P. 174-182. [in Ukrainian].

Bozhuk, T., Malyk, L. (2010). Rol zvorotnoho zviazku v navchalnomu protsesi : dosvid zastosuvannia metodiv «try konverty» ta anketuvannia [The role of feedback in the learning process: experience in applying the methods of «three envelopes» and questionnaires]. *Molod i rynek* [Youth and the market]. №7-8 (66-67). P. 94-98. [in Ukrainian].

Hubash, O., Habrusiev, V. (2007). Pidsystema zvorotnoho zviazku yak skladova suchasnoi systemy dystantsiinoho navchannia [Feedback subsystem as part of a modern distance learning system]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohika* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy]. № 2. P. 111-114. [in Ukrainian].

Dybko, L. M. (2020). Zasoby realizatsii shvydkoho zvorotnoho zviazku v informatsiinomu osvitnomu seredovyshchi [Quick feedback tools in the information learning environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information technologies and teaching aids]. T. 77. № 3. P. 130-144. [in Ukrainian].

Koval, T. I. (2005). Problema orhanizatsii zvorotnoho zviazku v informatsiino-kompiuternomu osvitnomu seredovyshchi [The problem of organizing feedback in the information-computer educational environment]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia : Kompiuterno-oriantovani systemy navchannia : Zbirnyk naukovykh prats.* [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series : Computer-based learning systems : A collection of scientific papers]. Kyiv : Natsionalnyi pedahohichniyi universytet imeni M. P. Drahomanova. № 3 (10). P. 68-76. [in Ukrainian].

Kreidun, N. P., Maievska, N. A. (2011). Upravlinnia navchalnoiu diialnistiu studentiv : psykholohichni aspekt [Management of students' educational activities: psychological aspect]. *Upravlinnia v osviti : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Management in Education : Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference]. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. P. 153–154. [in Ukrainian].

Mulina, N. I. (2013). Orhanizatsiia efektyvnoho zvorotnoho zviazku v dystantsiinomu navchanni inozemnykh mov [Organization of effective feedback in distance learning of foreign languages]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody»* [Humanitarian Bulletin of Pereiaslav-Khmelnysky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda]. Dod. 1 do Vyp. 31, Tom I (43) : Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru». K. : Hnozyz. P. 609-616. [in Ukrainian].

Oliinyk, N. Yu. (2016). Zvorotnyi zviazok u elektronnomu navchanni yak pedahohichna problema [Feedback in e-learning as a pedagogical problem]. *Vidkryte osvitnie e-seredovyshe suchasnoho universytetu* [Open educational e-environment of a modern university]. Vyp. 2. P. 209-223. [in Ukrainian].

Prykhodko, D. P., Zorkin, R. Yu. (2017). Suchasnyi zarubizhnyi dosvid aktyvizatsii navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli [Modern foreign experience of activating the educational process in higher education]. *Suchasna viina : humanitarnyi aspekt : Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern War: Humanitarian Aspect: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]. Kharkiv : Kharkivskiy natsionalnyi universytet Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba. P. 123-131. [in Ukrainian].

Ravchyna, T., Tiurina, T. (2013). Orhanizatsiia subiekt-subiektnoi vzaiemodii vykladacha vyshchoi shkoly i studenta u konteksti suchasnykh osvitnikh vyklykiv [Organization of subject-subject interaction of a high school teacher and a student in the context of modern educational challenges]. *Pedahohichna osvita i nauka v umovakh klasychnoho universytetu : tradytsii, problemy, perspektyvy : Pedahohichna dumka, osvita, personalii : teoretychnyi, istorychnyi, komparatyvistskyi pidkhody* [Pedagogical education and science in the classical university : traditions, problems, prospects: Pedagogical thought, education, personalities : theoretical, historical, comparative approaches]. Vyp. 3. P. 20-29. [in Ukrainian].

Rakhmanov, V. O. (2015). Metodychni zasady formuvannia osvitno-informatsiinoho seredovyshecha u vyshchomu tekhnichnomu navchalnomu zakladi [Methodical principles of formation of educational and information environment in higher technical educational institution]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii : Pedahohika. Psykholohiia* [Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology]. № 7. P. 98-103. [in Ukrainian].

Shtokhman, L. M. (2020). Zvorotnyi zviazok u praktytsi vykladannia inozemnoi movy [Feedback in foreign language teaching practice]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii : Filolohiia* [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series : Philology]. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Vyp. 9 (77). P. 232-234. [in Ukrainian].

Goncharova N. Feedback as a factor in improving the quality of higher historical education

The modern educational process should be considered and implemented as a subject-subject interaction of the teacher and students, who are united by joint activities, aware of mutual responsibility for the ultimate result, coordinate their own actions to achieve this goal. That is why the problem of providing feedback is becoming increasingly important, which will fundamentally affect the efficiency of the educational process as a whole.

The research methodology is based on general scientific principles (historicity, objectivity, scientificity) and historical and scientific methods (historical-genetic, historical-typological, historical-comparative, chronological), which made it possible to objectively reveal didactic feedback opportunities to improve the efficiency of the educational process.

The implementation of feedback will have an effective result under the following conditions: 1) regularity, systematicity, sufficiency and detail; 2) connection for the purpose of task evaluation and criteria; 3) intelligibility for the student; 4) a clear link to future tasks, focused primarily on learning objectives and expected results, and then on evaluation.

It is through feedback that the teacher regulates the learning process, has the opportunity to take into account the necessary changes in the pedagogical system and timely adjust the process. Feedback helps the teacher to determine the effective strategy and tactics of the educational process, as well as to correct them in a timely manner. Students not only receive answers, but also feel involved in the educational process, understand the importance of their opinion. It is with the help of feedback that the dynamics of the educational process is ensured and its main goal – the formation of a comprehensively and harmoniously developed personality of the student, the future specialist – is realized.

Key words: *feedback, educational process, teacher, student, interaction, distance learning, lecture, practical lesson*